

During its existence, the Ukrainian nation has become an integral part of the European community, which, despite the complexity of some political and economic relations, shared with them the cultural and social heritage. Therefore, the desire of independent Ukraine to avoid a one-sided orientation in the political, economic and cultural development, restore artificially interrupted relationship with European countries is quite a natural phenomenon. Thus, the course of history of Ukraine should be integrated in the context of the European process. In the future, history of Ukraine as a constituent part of the European history can be considered an integral part of the world history. Thus, the national, European and world history are supplemented by each other; this history is a holistic picture of historical processes being important for Ukrainians [3].

It should be taken into account that in the general European practice there are no imperative instructions how to teach history in a particular country, but only some general mutually agreed guidelines (for example, to introduce interactive technologies and multiperspectivity; to form national identity, European multiculturalism, etc.). Based on these and other agreed principles, each state chooses its own model of historical education, guided by achievements of both its national historical school and European tendencies [5].

Therefore, professional environment of historians and educators, academic institutions, university departments, educational non-governmental, civil organizations, etc. should be involved into the development of a new historical education paradigm in Ukraine [5]. It is they who will be able to find the most optimal concept of historical education, the content of historical disciplines, to interweave a national component into the European context.

Conclusions. Thus, in terms of extending the principles and approaches put forward by the Bologna community, the entry of Ukraine into a common European space should be not only the adaptation of the Ukrainian education in general and Ukrainian historical education in particular, but the search for optimal ways of university education, taking into account European experience and national achievements and peculiarities. Only under the following conditions it is possible to achieve the most important goal – to create the highly efficient university education, which is aimed at training high-quality competitive specialists capable to use a creative approach.

References

- Halazyuk O. D. The Problem of Diversification of Teaching Methods in the Context of Ukraine's Joining the Bologna Process [Electronic resource]. – Access: http://iai.donetsk.ua/_uai/dtp/CONF/3_2004/articles/stat22.html
- Kalakura Yaroslav. Continuity and Succession of National Historical Education: Ukrainian studies content // Ukrainian Studies. Electronic scientific specialized edition [Electronic resource]. – Access: <http://www.ualogs.kiev.ua/fulltext.html?id=611>
- Kravchenko P. A. Integration of Mentality and Historicism in the Practice of Historical Education [Electronic resource]. – Access: <http://sofy.kiev.ua/pf2/kravch2.htm>
- Loha T. Ukrainian Legislation on Education in the Context of European Integration // Osvita.ua 24.01.2006 [Electronic resource]. – Access: <http://osvita.ua/school/theory/1042>
- Polanskyi Pavlo. What Should Be the Content of Modern Historical Education in Ukraine: problems of interaction between academic and didactic history [Electronic resource]. – Access: <http://centromonitor.com.ua/?p=79>
- Ukraine and the European Union [Electronic resource]. – Access: <http://www.3w.mk.ua/Site3W/00000126.htm>

Лучаківська І., кандидат історичних наук, доцент кафедри нової та новітньої історії України, Дрогобицький державний педагогічний університет ім. Івана Франка (Україна, Дрогобич), ivanna.luch@gmail.com

Освіта в контексті європейського інтеграційного процесу

Подано матеріал, що після входження України у загальноєвропейський простір, в умовах поширення принципів та підходів висунутих Болонською співдружністю, є не лише адаптацією української освіти та української історичної освіти, а пошуком оптимальних шляхів університетської освіти з врахуванням європейського досвіду та національних здобутків її особливостей. Показано, що Європейський вибір зумовлений усвідомленням інтеграції як фактор а сприяння державній незалежності, безпеці, політичній стабільності, економічному розвитку, інтелектуальному процесу, це рух до стандартів реальної, діючої демократії, усвідомлена модель суспільного розвитку, вибір способу життя людини, шлях до розширення її можливостей.

Ключові слова: Україна, загальноєвропейський простір, Болонська співдружність, модель суспільного розвитку.

* * *

УДК 008.001+008(091)+069+069.4

Руденко С. Б., кандидат культурології, докторант, Київський національний університет культури і мистецтв (Україна, Київ), [rudenosb@ukr.net](mailto:rudenkosb@ukr.net)

«УКРАЇНСЬКІ ПАТРІОТИ» ПРОТИ «НИМЕЦЬКИХ ЛАКЕЇВ» У РЕПРЕЗЕНТАЦІЯХ ТА ІНТЕРПРЕТАЦІЯХ ОНОВЛЕНІЇ ЕКСПОЗИЦІЇ МУЗЕЮ ВЕЛИКОЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ ВІЙНИ У КИЄВІ В 1994 Р.

Мета дослідження – виявити, наскільки репрезентації та інтерпретації теми українських націоналістів у Музеї ВВВ у 1994 р. були інноваційними по відношенню до музейних наративів більш раннього часу. Методологія. Скептичний емпіризм. Висновки. Урізноманітнілася тональність оцінки українських націоналістів – до негативної додалися також нейтральна та позитивна. Порівняно із радянським часом, вони почали репрезентуватися як поборники незалежної України, а також, як учасники антинацистського руху опору. Проте, колишнє радянське трактування – «свавільників» і «братовбивць» продовжувало існувати поруч із новими. Це було обумовлено намаганням керівництва музею підтримувати добрі стосунки із ветеранським середовищем лівацько-ностальгичного спрямування та іншими консервативними чинниками, зокрема, домінуванням у політичному керівництві вихідців із партноменклатури.

Ключові слова: Музей Великої Вітчизняної Війни у Києві, Музей Другої світової війни у Києві, УПА, ОУН, радянська пропаганда, репрезентації та інтерпретації минулого в музеї.

Тема ОУН та УПА є однією із найбільш контроверсійних в музейних репрезентаціях Другої світової війни. Зміна назви з Музею Великої Вітчизняної війни (ВВВ, Музей ВВВ) на Музей історії України у Другій світовій війні (ДСВ, Музей ДСВ) стало інформаційним приводом для провокування у ЗМІ дискусії щодо ідеологічної відповідності актуальним політичним обставинам репрезентації та інтерпретації цього музею. Заклад звинувачували у консервуванні радянських наративів. У відповідь музей звернув увагу громадськості на те, що фундаментальна реекспозиція у ньому відбулася ще у 1994 р.

На користь тези про ідеологічну відповідність інституції вчена рада музею, зокрема, зауважила, що, всупереч тиску на установу, на експозиції з вже із 1994 р. представлено матеріали національно-визвольного руху, тобто ОУН та УПА [1]. Таким чином, музей уже більш ніж двадцять років займає чітку державницьку позицію.

Вважаємо, що до завдань музею як соціокультурної установи, взагалі, не має належати обслуговування політичних інституцій, оскільки в такому випадку його суспільна корисність є найменшою. Проте, Музей ДСВ і сьогодні позиціонує себе як центр патріотичного

виховання, тобто як музей політичний. Таким він був і за радянських часів. Саме тому, вчена рада закладу вимушена реагувати на політичні інсинуації.

Для того, аби з'ясувати, як насправді було представлено ОУН та УПА в експозиції 1994 р., треба вийти за межі політичного дискурсу і поглянути на ці процеси з наукової точки зору (не уникаючи, звісно, аналізу політичної обстановки). Для наукового дослідження недостатньо відвідати музей (хоча, експозиція не зазнала фундаментальних змін із того часу). Необхідно врахувати історичний контекст.

На жаль, репрезентації та інтерпретації минулого в Музеї ВВВ у II пол. 1990–х рр. не стали предметом окремих наукових досліджень. Ця проблематика побічно досліджувалася працівниками Музею ВВВ, зокрема, В. О. Жуковським, О. С. Артёмовим, Л. В. Легасовою, Н. О. Шевченко та ін. [2; 10]. Їхні праці характеризуються тим, що вони стосуються косметичного вдосконалення музейних репрезентацій та інтерпретацій після завершення реекспозиції у 1994 р., а не аналізу інноваційності запроваджених у середині 1990–х змін.

Концептуальні засади реекспозиції були висвітлені у спільній статті директора музею ВВВ О. С. Артёмова та наукового консультанта музею і одного із провідних істориків, що займався тематикою ВВВ, М. В. Ковалю [5]. Їхня спільна стаття вийшла у 1994 р., тобто перебувала у відповідному історичному контексті, пов'язаному із відкриттям оновленої експозиції і є цінним джерелом, проте не дозволяє вирішити питання про інноваційність змін. Автори, перебуваючи у цьому контексті, не мали змоги його проаналізувати з точки зору історичної перспективи, тобто порівняно із радянським часом. Вони не могли оцінити, наскільки нові репрезентації та інтерпретації насичені радянськими субстратами, оскільки тодішня оточуюча дійсність сама несла в собі значну кількість радянських елементів. З іншого боку, вони, все ж, прагнули секвеструвати нежиттєздатні частини радянського історичного нарративу.

Те, що видавалося М. В. Ковалю та О. С. Артёмову революційним, може здатися консервативним, чи, навіть, реакційним з огляду на сьогоденний день. Проте, завданням цієї статті не є політична оцінка діяльності музейників, виходячи із сучасної або тодішньої політичної кон'юнктури. Спекуляції навколо місця націоналістичних організацій в репрезентаціях та інтерпретаціях Музею ВВВ не припиняться доти, доки тема ОУН та УПА залишатиметься політично актуальною. Проте, має бути й альтернатива – об'єктивне висвітлення розвитку музейного контенту. Це дозволить з'ясувати, наскільки політичний вплив був корисним для музею, з огляду на його соціокультурну роль. Для з'ясування об'єктивної картини необхідно порівнювати репрезентації та інтерпретації минулого у Музеї ВВВ не з сучасністю, а з минулим, при чому, досить глибоким, оскільки відповідно до «ефекту Лінді», саме найдавніші субстрати виявляють найвищу життєстійкість.

Мета дослідження – виявити, наскільки репрезентації та інтерпретації теми українських націоналістів у Музеї ВВВ у 1994 р. були інноваційними по відношенню до музейних нарративів більш раннього часу.

Прийнято вважати, що тема українських націоналістів не фігурувала у музейних репрезентаціях та інтерпретаціях за радянських часів. Проте, це не так. Ще на виставці, присвяченій партизанському рухові, що діяла в Києві із 1945 по 1950 (1951) рр. мова йшла про «українсько-німецьких націоналістів – лакеїв німецьких імперіалістів» [3]. Вони зображувалися винятково як збіговисько маргінальних, здичавілих, садистично налаштованих прислужників німецької адміністрації. Фотоматеріали фіксували, переважно, їхні страти (хороший націоналіст – мертвий націоналіст). Така музейна репрезентація та інтерпретація діяльності українських націоналістів мала важливу політичну мету. З огляду на питання радянського суверенітету, націоналістичний партизанський рух показаний виключно з позиції невіддільності від нацистського режиму, ніби, він не мав жодного місцевого ґрунту, був привнесений. Жодних повідомлень про яку-небудь державницьку ідеологію в середовищі українських націоналістів в інтерпретації воєнних подій цілеспрямовано не наводилося. Іншими словами, радянська влада не могла мати альтернативи.

Тема націоналістичних перевертнів збереглася й у репрезентаціях та інтерпретаціях Музею ВВВ у 1974–1981 рр. Проте, судячи із путівників, у побудованій в 1981 р. експозиції про українських націоналістів не йшлося [6]. Скоріше за все, за 40 років радянського урядування післявоєнного періоду, вже не було необхідності доводити, що привілеєє право на українську державність має саме радянська влада. Крім того, проблема колабораціонізму, в рамках якої у СРСР розглядався український націоналістичний рух, в цілому, не знаходив собі місця в рамках музейних інтерпретацій 1940–1980–х рр. Співробітництво із окупантами кидало тінь на сакралізовану героїку ВВВ, зокрема, тезу про те, що «радянський народ як один піднявся на боротьбу із ворогом».

Аргументом до деактуалізації українського націоналістичного підпілля в рамках музейної репрезентації ВВВ було також те, що сама його активна демонстрація могла викликати зворотній ефект – героїзацію «бандерівців», консолідувати прихильників українського націоналізму, активізувати антирадянську діяльність.

У 1994 р. українські націоналісти, зрештою, знову повернулися до експозиції. Як бачимо, нічого екстраординарного у їхній «присутності» в музейних репрезентаціях та інтерпретаціях не було: ця тема ігнорувалася всього 13 років. Інша справа – це зміст цих інтерпретацій та репрезентацій.

Спробу подати український націоналістичний рух у Другій світовій війні об'єктивно й деполітизовано здійснив науковий консультант музею М. В. Коваль.

Проблема була надзвичайно складною. Протистояння українського націоналістичного підпілля радянській владі, їхня амбівалентна взаємодія із окупаційною адміністрацією, фактично, не дозволяли розглядати УПА та інші самостійницькі структури в системі координат радянської історіографії та її модернізованих модифікацій, через їхню заполітизованість. В рамках радянського історичного нарративу всі нерадянські елементи розглядалися як завідомо ворожі. Натомість, українська націоналістична історіографія пропонувала розглядати в негативному ключі майже все, що

було пов'язано із радянською владою, що також не відповідало принципу об'єктивності й наукової неупередженості. Отже, необхідно було сконструювати таку систему координат, яка б гібридизувала обидва наведені підходи.

М. В. Коваль, виходив із того, що УРСР, на місці якої постала незалежна Україна, була значним кроком вперед, порівняно із імперським періодом, коли «Україна» була лише «етнічно-географічним поняттям» [6, с. 53]. УРСР розглядалася ним як необхідна паліативна форма, в умовах якої українці «дозріли» до повноцінної державності. Науковець розглядав українців як своєрідний колективний організм, який під час ДСВ зміг порівняти нацистську та комуністичну системи, й з двох лих обрав менше – радянську владу (при цьому підкреслювалося, що народ воював, насамперед, за свої домівки, а не радянський тоталітаризм).

Українських націоналістів М. В. Коваль потрактував як меншість українського народу, яка не погодилася із рішенням умовного «плебісциту» на користь радянського шляху розвитку. Їхнє «передчасне» прагнення незалежності всупереч «волі більшості», на думку М. В. Ковалю, призвело до тяжких наслідків, спровокувавши «братовбивчу війну». Зазначимо, що учений не допустив думки, що саме активні дії радикальних самостійників протягом 1910–1950-х рр. могли змусити радянську владу йти на поступки в українському національному питанні.

У випадку побудови певної ідеологічної конструкції (яка вийшла у Ковалю замість наукової концепції) дотримання принципу всебічності й комплексності ускладнюється. Разом з тим, М. В. Ковалю все ж вдалося створити, власне, історіософську концепцію (як він сам її іменував) – радше світоглядну, ніж наукову, яка, хоч і на шкоду аналітичній історії, додавала толерантності історичній свідомості українського соціуму. Ця концепція, до певної міри, була політично вмотивованою (чого автор прагнув, проте не зміг уникнути). Перш за все, вона гібридизувала два політизованих історичних нарativi – радянський та націоналістичний. По-друге, історіософські погляди Ковалю були спрямовані на консолідацію, деконфліктизацію українського суспільства в питаннях минулого, тобто переслідували політичну (хоч і, безперечно, позитивну й благородну) мету.

У рамках своєї концепції М. В. Коваль пропонував шляхи об'єктивного осмислення явища українського самостійницького руху часів ДСВ. Він вважав за необхідне відійти від тотального засудження УПА, характерного для радянських часів, запропонувавши, натомість, шляхи розуміння конкретно-історичних обставин у яких діяло українське націоналістичне підпілля (хоч особисте ставлення М. В. Ковалю, судячи із тональності деяких емоційних зауважень у тексті, було далеким від позитивного). Науковець вважав, що так само не варто однозначно негативно трактувати радянський період. Наприклад, в рамках своєї концепції він досить переконливо доводив, що відновлення радянської влади на окупованій території не можна розглядати як нову окупацію (на чому наголошував і продовжує наголошувати націоналістичний дискурс) [5, с. 26].

Незважаючи на вплив концепції М. В. Ковалю на стратегії репрезентації та інтерпретації ДСВ у Музеї

ВВВ, тема українських самостійницьких мілітарних рухів у оновленій експозиції та інших формах комунікації музею 1990-х рр., все ж, залишалася затиснутою між напрацьованими раніше радянським та націоналістичним українськими нарativi.

Отже, однією із тем експозиції Музею ВВВ став визвольний рух в Західній Україні, що «перетворився у жахливу братовбивчу війну» [3, с. 153]. Як бачимо, українські націоналісти перестали розглядатися як «німецькі лакеї». Водночас, звертає на себе увагу те, що ця тема в такій інтерпретації несе в собі деякі субтракти радянської ідеології: націоналістичний рух асоціюється саме із Західною Україною (яка, справді, була його епіцентром, проте, діяльність неадянського підпілля та партизанського руху не обмежувалася цим регіоном), самостійницькі рухи ДСВ призвели до *братовбивчої* війни (це резонує із поширеним радянським гаслом про те, що «бандерівці» «стріляли в спину радянським воїнам»), а отже, і вся відповідальність за негативні наслідки лежить на них. Разом з тим, українські націоналісти, все ж проголошуються учасниками *визвольного* руху, що правда, не уточнювалося визволення від *кого*.

Інтерпретації повністю залежали від політичних обставин. Директор Музею ВВВ О. С. Артёмов, коментуючи протягом 1994 р. у пресі проблему тлумачення діяльності ОУН–УПА в газеті «Голос України» зазначав, що музейники намагалися дотримуватися об'єктивності, спираючись на документи [2], в газеті «Урядовий кур'єр» зауважив, що в музеї не обійшли мовчанкою «українських *patriotів*, котрі нерідко *всупереч постановам ватажків ОУН–УПА* ставали у ряди борців проти агресора (виділено – Р.С.)» [3], а лівацькому виданню «Правда України» директор музею заявив, що «музей не обійшов стороною і таку непросту проблему як участь в опорі ворогові ОУН–УПА. І на цей рахунок, як і в інших залах, наводяться документи. Нехай відвідувач *сам* робить висновки із наведених фактів *свавілля бандерівських воєк* над мирними *жителями*, так і невиправданих розправ над учасниками *«визвольних змагань»* та їхніми сім'ями органами НКВС (виділено – Р. С.)» [10]. Зауважимо, що остання інтерпретація не була перекрученням журналістів, випадковим висловлюванням або особистою позицією директора музею. Вже у 1997 р. в ще одному лівацькому виданні «Ветеран України» буде вміщено звіт О. С. Артёмова, в якому мова йтиме про те, що на базі Меморіального комплексу – храму солдатської слави проведено міжнародну науково-теоретичну конференцію «Злочинна діяльність ОУН–УПА проти народів України та інших держав» [6].

Відвідувачу Музею ВВВ пропонувалося, ніби, самому скласти уявлення про самостійницькі рухи часів ДСВ та післявоєнного часу. Проте, коли аудиторії подавалися виключно факти, що відображають «свавілля проти мирного населення», то, насправді, відвідувача схиляли якраз до негативного висновку. В цьому контексті «розправи» НКВС виглядали не як злочин, а, скоріше, як перевищення повноважень або зловживання владою при виконанні справедливого, в цілому, покарання. «Об'єктивності» мав додавати той факт, що дії НКВС були спрямовані також проти сімей учасників руху, але, беручи до уваги підпільний характер діяльності УПА, а також, репресивні збочення

сталінського режиму, заходи органів НКВС в рамках цієї інтерпретації виглядають досить органічними. Натомість, О. С. Артьомов не допускав думки про те, що органи НКВС могли діяти й проти невинних людей, які, насправді, участі у націоналістичному русі не приймали (нагадаємо про принцип всебічності й комплексності – «показ «вигідних» та «невигідних» епізодів історії, задекларований директором музею у спільній з М. В. Ковалем статті [3]). Разом з тим, демонізація НКВС, замість об'єктивного вивчення їхньої діяльності, також несло замало суспільної користі. Більше того, некромантизація протистояння «бандерівців» та «чекістів», навпаки, сприяла додатковій конфронтації у соціумі.

Не вбачав за необхідне О. С. Артьомов дотримуватися принципу всебічності й комплексності також і по відношенню до УПА. Крім безчинств і сваволі, звичайно, аудиторії можна було представити ще якісь аспекти їхньої діяльності, наприклад, державницьку ідеологію, специфіку організації підпілля, порівняння рівня оперативної роботи оунівської та радянської спецслужб тощо.

Загалом, метод подачі матеріалу та термінологія багато в чому близькі до радянських зразків. Перш за все, впадає у вічі контрастний метод зображення, апробований ще на виставці «Партизани України» у 1946 р., коли радянські партизани поставали виключно як високодуховні бійці із загарбниками, а самостійницькі загоны винятково як маніяки на службі «нового порядку». Як бачимо, у 1994 р. ситуація не змінилася кардинально, хіба що до свавільного УПА додалося не менш свавільне НКВС (сталінські прислужники, яких було «дозволено» засуджувати). В такій інтерпретації вони були не стільки антиподами а, скоріше, різновидами одного явища (хоча, й, справді, обидві протиборчі сторони діяли в екстремальних умовах воєнного часу й спиралися на тоталітарні ідеології).

Деякі зміни були внесені в музейні репрезентації та інтерпретації діяльності радянських партизанів. Насамперед, знову була зменшена цифра кількості учасників руху, після її «збільшення» у 1970-х рр. [9]. Вперше було сказано про недоліки в організації, поразки радянського руху опору. Втім, мова не йшла про досить очевидний зв'язок між НКВС (діяльність якого засуджується) та партизанським рухом (скажімо, Т. А. Строкач одночасно був керівником Українського штабу партизанського руху та заступником наркома внутрішніх справ УРСР). З цього приводу М. В. Коваль зазначав, що органи держбезпеки використовували партизанський рух для розширення агентурної мережі, зокрема, у антирадянських збройних формуваннях, готуючи ґрунт для широкомасштабної репресивної політики на звільнених від нацистів територіях [12, с. 34]. Проте, в музейних репрезентаціях та інтерпретаціях це відображення не знайшло.

Звертає на себе увагу використання директором Музею ВВВ радянського агітпропівського поняття «бандерівці», яке далеке від науковості й не відображає реального різноманіття самостійницького руху (який, в рамках нових, порівняно із радянськими, репрезентаціях демонструвався, все ж, як більш складне явище [9]). Незважаючи на це, О. С. Артьомов з обережністю ставився до понять націоналістичного

наративу. Наприклад, поняття «визвольні змагання» у його інтерв'ю газеті «Правда України» взято в лапки (ззначимо, що це словосполучення має ряд недоліків, зокрема, полісемантичність слова «змагання», й зараз використовується у науковому обігу все менше, проте, О. С. Артьомова хвилювала інтерпретація слова «визвольні»). Зрозуміло, що з точки зору ідеології серед двох визволителів, що боролися між собою, істинним може бути лише один – в даному випадку – переможець, тобто радянська влада. Тим більше, у завершальній фазі свого існування УПА намагалася звільнити Україну від інших визволителів. Проте, науковий підхід передбачає уникнення спрощень складних явищ, а отже, й пошук (формулювання) оптимальних нотатів, а не очікування, поки відповідні поняття будуть «спушені зверху».

В цілому, у питанні інтерпретації українського націоналістичного підпілля О. С. Артьомов більшою мірою покладався на політичні рішення, зокрема, «авторитетної» спеціальної комісії Верховної Ради України [2], діяльність якої, щоправда, не дала результатів [1, с. 8–9].

Окремої уваги заслуговують інтерпретації ОУН–УПА, запропоновані О. С. Артьомовим, що мали більш позитивну тональність. Мова йде про «українських патріотів», які «всупереч постановам ватажків ОУН–УПА» ставали у ряди борців проти агресора. До кінця незрозуміло, які саме випадки мав на увазі М. В. Коваль, висловлювання якого запозичене О. С. Артьомовим, проте з цієї тези можна зробити висновок, що українськими патріотами слід вважати лише тих, хто не підкорявся командирам ОУН–УПА. Всі ж інші, зокрема, й командири УПА, не підлягають віднесенню до категорії «українських патріотів».

На противагу репрезентаціям та інтерпретаціям, які поширював через ЗМІ директор музею, базовий текст екскурсії містив, переважно, позитивну тональність щодо ОУН і УПА. Націоналісти визнавалися учасниками партизанського руху проти нацистів, а самостійницький характер їхньої ідеології, навіть, нівелював «неоднозначні» моменти їхньої діяльності [4, с. 20–21]. Втім, цей текст демонструє, що стратегія репрезентації та інтерпретації теми ОУН і УПА в Музеї ВВВ мала опціональний характер. Той, хто вважав українських націоналістів героями – міг віднайти позитивні оцінки їхньої діяльності. Стриманому й помірно негативному ставленню відповідала концепція подачі матеріалу про ОУН і УПА «без коментарів», а для тих, кому й надалі був до вподоби радянський історичний наратив – міг дізнатися «про безчинства бандерівських воєк».

Висновки. В результаті дослідження репрезентацій та інтерпретацій теми українських націоналістів у оновленій експозиції Музею ВВВ 1994 р. виявлено деякі зміни, порівняно із 1940–1970-ми рр. Урізноманітнилися тональність їхньої оцінки – до негативної додалися також нейтральна та позитивна, порівняно із радянським часом, вони почали репрезентуватися як поборники незалежної України, а також, як учасники антинацистського руху опору. Проте, колишнє радянське трактування – «свавільників» і «братовбивць» продовжувало існувати поруч із новими. Це було обумовлено намаганням керівництва музею підтримувати добрі стосунки із ветеранським

середовищем лівацько–ностальгічного спрямування та іншими консервативними чинниками, зокрема, домінуванням у політичному керівництві вихідців із партноменклатури. Отже, відновлення демонстрації в експозиції матеріалів про ОУН і УПА не було аж занадто революційним, беручи до уваги попередній музейний досвід та значні зміни політичної кон'юнктури, від якої залежав Музей ВВВ.

В музейних репрезентаціях та інтерпретаціях було досить важко уникнути заполітизованості, оскільки музей виконував політичну функцію (патріотичне виховання). Керівництво Музею ВВВ намагалося лавірувати між політичними силами, в другій половині 1990–х симпатизуючи її лівому флангу. В той же час, заміна радянського нарративу на націоналістичний не зарадила б справі, оскільки обидва вони входять у суперечність із науковою історією. Фактично, «реабілітація» ОУН і УПА мала чисто політичний характер – їхнє основне прагнення – незалежність України, хоч і через кілька десятиліть, реалізувалося, а переможи не зазнають осуду.

Натомість, було б доцільно, все ж дотримуватися задекларованих М. В. Ковалем та О. С. Артёмовим завдань, спрямованих на деполітизацію музейних репрезентацій та інтерпретацій. Для суспільства було б набагато корисніше, коли б Музей ВВВ не використовувався для політичної активізації тієї, чи іншої групи населення. Це було б оптимально і для музею, який зміг би уникнути політичних маніпуляцій, від яких він потерпає й дотепер. Для цього музей мав би стати науково–нараївним, тобто таким, що пропонує науково обґрунтовану версію минулого, яка постійно уточнюється, має дискурсивний характер. Або ж репрезентації та інтерпретації Музею ВВВ мали б стати емпіричними. Сутність цього підходу полягає у тому, що музей має виступати не як ретранслятор певної політично вмотивованої інформації або ж історичних розповідей, суспільне використання яких – це вибір відвідувача. В цьому випадку музей виступає як інститут суспільного досвіду. Саме «видобування» з інформації про минуле цього досвіду є перспективним напрямом наукових досліджень і практичної музейної роботи.

Список використаних джерел

1. Артёмов О. С. Храм ратної слави. Цього року виповнилося 20 років Музеєві історії Великої Вітчизняної війни [Текст] / О. С. Артёмов // Голос України. – 8 жовтня 1994 року. – №192 (942).
2. Артёмов О. С. Нова експозиція меморіального комплексу «Український державний музей історії Великої Вітчизняної війни 1941–1945 рр.» [Текст] / О. С. Артёмов, М. В. Коваль // Український історичний журнал. – 1994. – №6. – С.150–154.
3. Важливий, пам'ятний [Текст] / О. С. Артёмов // Ветеран України. – 26 лютого 1997 року.
4. З приводу «декомунізації» Музею історії Великої Вітчизняної війни у Києві [Електронний ресурс] / Вчена рада Національного музею історії України у Другій світовій війні // Музейний простір. Музеї України та світу. – Режим доступу: <http://prostir.museum.ua/post/35530> – Дата звернення: 18.12.16.
5. Коваль М. В. Друга світова війна і Україна (1939–1945): Історіософські нотатки [Текст] / М. В. Коваль; С. В. Кульчицький – гол. ред., О. І. Ганжа – від. секр., О. І. Гуржій та ін. – К., 1999. – 75 с.
6. Коваль М. В. Україна у Другій світовій і Великій Вітчизняній війнах (1939–1945 рр.): Спроба сучасного концептуального бачення [Текст] / М. В. Коваль; гол. ред. С. В. Кульчицький та ін.; Інститут історії НАН України. – К., 1994. – 58 с.

7. Легасова Л. В. Україна в Другій світовій війні у музейному просторі [Текст] / Л. В. Легасова, Н. О. Шевченко // Україна в Другій світовій війні: Погляд з XXI ст.: Історичні нариси: У 2–х кн. Кн.2. – К., 2011. – С.898–940.

8. Лисенко О. С. Подолання «мифу війни», або від якої спадщини ми відмовляємося: науковий дискурс, політика пам'яті та сучасні виклики (з приводу 70–річчя перемоги над нацизмом і фашизмом) [Текст] / О. С. Лисенко. – Український історичний журнал. – 2015. – №2. – С.4–21.

9. Меморіальний комплекс «Український державний музей історії Великої Вітчизняної війни»: Фотопутеводитель [Текст] / В. А. Жуковский, В. Д. Ольшанский, В. П. Фомина. – К., 1983. – 192 с.

10. Музей війни народної: Збірник наукових статей [Текст] / Упорядн.: В. О. Жуковский, М. В. Коваль, Л. В. Легасова та ін. – К., 1999. – 60 с.

11. Музей житиме [Текст] / О. С. Артёмов // Урядовий кур'єр. – 29 вересня 1994 року.

12. Ни на шлаг от правды [Текст] / А. С. Артёмов // Правда України. – 6 сентября 1994 года.

13. Партизани України в боротьбі проти німецько–фашистських загарбників: Республіканська виставка: Довідник [Текст] / І. Кузовков, І. Дуб; за ред. Л. Кизя. – К., 1947. – 98 с.

14. Украинский государственный музей истории Великой Отечественной войны 1941–1945 гг.: Фотопутеводитель [Текст] / Г. Ю. Левичкий, М. К. Гершуни. – К., 1975. – 52 с.

15. Храм ратної слави: Методичний посібник проведення оглядової екскурсії по експозиції музею [Текст] / За заг. ред. О. С. Артёмова; Ред.: Л. В. Легасова, В. О. Жуковский, В. Д. Ольшанський; Матеріали підготували: Л. В. Легасова, Г. Л. Голубенко, І. П. Васильєва та ін. – К., 1997. – 40 с.

References

1. Artemov O. S. Khram ratnoi slavy. Tsoho roku vypovnylosia 20 rokov Muzejevi istorii Velykoi Vitchyznianoї viiny [Текст] / О. С. Artemov // Holos Ukrainy. – 8 zhovtnia 1994 roku. – №192 (942).
2. Artomov O. S. Nova ekspozytsiia memorialnoho kompleksu «Ukrainskyi derzhavnyi muzey istorii Velykoi Vitchyznianoї viiny 1941–1945 rr.» [Текст] / О. С. Artomov, М. В. Koval // Ukrainskyi istorychnyi zhurnal. – 1994. – №6. – С.150–154.
3. Vazhlyvyi, pam'iatnyi [Текст] / О. С. Artomov // Veteran Ukrainy. – 26 liutoho 1997 roku.
4. Z pryvodu «dekomunizatsii» Muzeju istorii Velykoi Vitchyznianoї viiny u Kyievi [Elektronnyi resurs] / Vchena rada Natsionalnoho muzeju istorii Ukrainy u Druhii svitovii viini // Muzeynyi prostir. Muzeji Ukrainy ta svitu. – Rezhym dostupu: <http://prostir.museum.ua/post/35530> – Data zvernennia: 18.12.16.
5. Koval M. V. Druha svitova viina i Ukraina (1939–1945): Istoriosofski notatky [Текст] / М. В. Koval; S. V. Kulchitskyi – hol. red., О. І. Hanzha – vid. secr., О. І. Hurzhii ta in. – К., 1999. – 75 с.
6. Koval M. V. Ukraina u Druhii svitovii i Velykii Vitchyznianoї viinakh (1939–1945 rr.): Sproba suchasnoho kontseptualnoho bachenня [Текст] / М. В. Koval; гол. ред. S. V. Kulchitskyi ta in.; Instytut istorii NAN Ukrainy – К., 1994. – 58 с.
7. Lehasova L. V. Ukraina v Druhii svitovii viini u muzeynomu prostori [Текст] / L. V. Lehasova, N. O. Shevchenko // Ukraina v Druhii svitovii viini: Pohliad z XXI st.: Istorychni narysy: U 2–kh kn. Kн.2. – К., 2011. – С.898–940.
8. Lysenko O. Ie. Podolannia «mifu viiny», abo vid yakoi spadshchyny my vidmovliaemosia: naukovyi dyskurs, polityka pam'iaty ta suchasni vyklyky (z pryvodu 70–richchia peremohy nad natsyzmom i fashyzmom) [Текст] / О. Іе. Lysenko. – Ukrainskyi istorychnyi zhurnal. – 2015. – №2. – С.4–21.
9. Memorial'nyj kompleks «Ukrainskij gosudarstvennyj muzej istorii Velykoi Otechestvennoj vojny»: Fotoputevoditel' [Текст] / V. A. Zhukovskij, V. D. Ol'shanskij, V. P. Fomina. – К., 1983. – 192 с.
10. Muzeji viiny narodnoi: Zbirnyk naukovykh statei [Текст] / Uporiadn.: V. O. Zhukovskiy, M. V. Koval, L. V. Lehasova ta in. – К., 1999. – 60 с.
11. Muzeji zhytyme [Текст] / О. С. Artomov // Uriadovyi kurier. – 29 veresnia 1994 roku.
12. Ni na shlag ot pravdy [Текст] / А. С. Artemov // Pravda Ukrainy. – 6 sentjabrja 1994 goda.
13. Partyzany Ukrainy v borotbi proty nimetsko–fashyistskykh zaharbnikiv: Respublikanska vystavka: Dovidnyk [Текст] / І. Ku-zovkov, І. Dub; za red. L. Kyzia. – К., 1947. – 98 с.

14. Ukrainiskij gosudarstvennyj muzej istorii Velikoj Otechestvennoj vojny 1941–1945 gg.: Fotoputevoditel' [Tekst] / G. Ju. Levickij, M. K. Gershuni. – K., 1975. – 52 s.

15. Khran ratnoi slavy: Metodychni posibnyk provedennia ohliadovoi ekskursii po ekspozitsii muzeju [Tekst] / Za zah. red. O. S. Artomova; Red.: L. V. Lehasova, V. O. Zhukovskiy, V. D. Olshanskiy; Materialy pidhotuvaly: L. V. Lehasova, H. L. Holubenko, I. P. Vasylieva ta in. – K., 1997. – 40 s.

Rudenko S. B., Phd in Culturology (Cultural Anthropology), doctor's degree applicant, Kyiv National University of Culture and Arts (Ukraine, Kyiv), rudenkosb@ukr.net

«Ukrainian patriots» against «German lackeys» in representations and interpretations in refreshed exposition of Museum of Great Patriotic war in Kiev in 1994

The aim of this research is to show how representations and interpretations of Ukrainian nationalist theme in Museum of Great Patriotic War in Kiev in 1994 been innovation comparatively with more early museum narratives. Methodology. Skeptical empiricism. Conclusions. The tonality of appraisal of Ukrainian nationalist movement in WWII, compare with Soviet times became diverse (from negative to positive treatment). But, old soviet evaluations in which Ukrainian nationalists named as «lawlessness» and «fratricide» was still existed in museum representations and interpretations. It was caused by political situation in Ukraine and political views of the director of Museum, which wanted to save good attitudes with veterans environment, in which left soviet ideas were strong.

Keywords: Museum of Great Patriotic War in Kiev, Museum of WWII in Kiev, Ukrainian Insurgent Army, Organization of Ukrainian Nationalists, Soviet propaganda, representations and interpretations of the past in museum.

* * *

УДК 796.5(477)

Чепурда Г. М.,

кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри туризму та готельно-ресторанної справи, Черкаський державний технологічний університет (Україна, Черкаси), anna_chepurda@ukr.net

**ІСТОРИЧНА РЕТРОСПЕКТИВА
ФОРМУВАННЯ КОНЦЕПЦІЇ
«ВЕЛИКОГО ПЛАНУ ПЕРЕТВОРЕННЯ ПРИРОДИ»**

Показано історичну ретроспективу теоретичного та практичного досвіду зміни природних умов у період становлення радянської влади в Україні, тобто аналізуються передумови формування концепції «Великого плану перетворення природи».

Констатується, що після приходу до влади більшовиків перед ними постала проблема продовольчого забезпечення країни. Окрім відновлення сільського господарства країни, зруйнованого бойовими діями, радянською владою було взято курс на його модернізацію та зменшення залежності рівня урожаю від природних умов.

Показано, що відновлення радянською владою сільського господарства країни, зруйнованого бойовими діями періоду Першої світової та громадянської воєн було спрямоване на його модернізацію та зменшення залежності рівня урожаю від природних умов.

Ключові слова: дослідники, зрошувальна система, лісосмуга, план, полезахисні лісосмуги, постанова, радянський уряд.

У свій час до порушеної нами проблеми зверталися В. В. Докучаєв, Д. В. Гак, І. Н. Романенко, В. А. Ковда, В. Е. Борейко, Г. В. Добровольський, П. Г. Вакулук, В. І. Самопласький [1; 3; 5; 6]. Водночас сучасні можливості дослідників у доступі до джерел дозволяють висвітлити раніше маловідомі сюжети з піднятої нами проблеми.

Метою статті є історична ретроспектива теоретичного та практичного досвіду зміни природних умов у період становлення радянської влади в Україні, тобто аналіз передумов формування концепції «Великого плану перетворення природи». Об'єктом дослідження виступає розроблення та реалізація «Великого плану перетворення природи» в Україні. Предметом дослідження є процес розроблення та прийняття

«Великого плану перетворення природи» та наступних документів, спорудження і введення в дію передбачених ним систем і об'єктів регулювання природи.

Завдання дослідження: дослідити теоретичні та практичні напрацювання щодо пом'якшення клімату в зоні українського степу і лісостепу до прийняття «Великого плану перетворення природи».

Після приходу до влади більшовиків перед ними постала проблема продовольчого забезпечення країни. Окрім відновлення сільського господарства країни, зруйнованого бойовими діями, радянською владою було взято курс на його модернізацію та зменшення залежності рівня урожаю від природних умов. Серйозним поштовхом до цього стали зокрема голод 1921–1922 років та страшної посухи в Поволжжі в 1924 р. [2, с. 8].

Перед початком масової колективізації у 1929 р. Наркомзем Української РСР провів широку нараду з питань створення системи полезахисних смуг. З основними доповідями на нараді виступали провідні вчені Г. М. Висоцький і В. Я. Гурський. На цій нараді особлива увага зверталася на обґрунтування породного складу, ширини міжрядь і конструкції полезахисних лісових смуг, відстані між повздовжніми полезахисними лісосмугами [3, с. 131]. Зважаючи на те, стверджував В. Я. Гурський, що смуги різної ширини при одній і тій же висоті дерев захищають однаковий простір поля, і що їхній вплив поширюється на відстань, яка дорівнює 25 висотам дерев, відстань між повздовжніми смугами має бути в основному 500 і між поперечними 1000 – 1500 м. у стиках між лісосмугами рекомендувалося встановити десятиметрові розриви [3, с. 131].

Саме в цей період на теренах України почалась справжня реалізація плану великого дослідника природи В. В. Докучаєва. Детальне вивчення природних умов і ґрунтів степової і лісостепової зони дали В. В. Докучаєву можливість скласти план збереження орних земель, рік і водойм, одержання високих і сталих урожаїв сільськогосподарських культур. В. В. Докучаєв запропонував широкий план боротьби з процесом висушування ґрунту і першочерговими заходами вважав: регулювання малих річок та верхоріччя великих для припинення грубих заносів у річні долини та створення загат для зрошення; регулювання балок та ярів, обсаджування їх деревами та будівництво в них ставків, затримувати воду на шляхах природного стоку скрізь, де тільки можна, і використовувати її на зрошення та інші потреби; регулювання водного режиму у відкритих степах на водорозділах, будівництво артезіанських колодязів для зрошення, будівництво ставків та водойм для збирання стічних поверхневих вод, насадження на непридатних для сільського господарства землях суцільних лісових масивів; встановлення правильного співвідношення ріллі, лісу та водних просторів шляхом обліснення значних площ у степах; заборону розорювання берегів річок, водойм і заплав, крутосхилів і балок, затримування на полях снігу; впровадження таких способів обробітку ґрунту, які сприяли б найкращому використанню вологи, виведення нових сортів культурних рослин, які були б найбільш пристосовані до місцевих ґрунтових та кліматичних умов; створення на полях системи полезахисних лісосмуг [4, с. 9].

В 30–ті рр. ХХ ст. були завершені всі підготовчі заходи науково-методичного характеру. Було створено